

Araştırmacı Tuba Nur ERDOĞAN

Ankara, TÜRKİYE
tubanurerdgan@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0000-2575-0703>
<https://ror.org/01zhwwf82>

Dr. Öğretim Üyesi Ahmet DUMAN

Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences.
Kırıkkale, TÜRKİYE
dumanahmet14@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9958-4530>
<https://ror.org/01zhwwf82>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 09 Mart 2026 / 09 March 2026
Kabul Tarihi / Date Accepted: 15 Mayıs 2026 / 15 May 2026
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran 2026 / 30 June 2026
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf | Citation

Erdoğan, Tuba Nur. Duman, Ahmet. "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Geçen Amasya'daki Osmanlı Medreseleri". *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi* 10 (Haziran 2026), 27-47.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected

Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Geçen Amasya'daki Osmanlı Medreseleri

Ottoman Madrasas in Amasya According to Evliya Çelebi's Seyahatnâme

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

This study does not require the approval of an ethics committee, as it is based on data obtained through literature review and published sources. It is hereby declared that the preparation of the study was conducted in accordance with scientific and ethical principles, and that all referenced works have been duly cited in the bibliography. During the preparation of this study, no artificial intelligence-based tool or application was employed. The entire content was produced by the author in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. (Tuba Nur ERDOĞAN, Ahmet DUMAN).

Telif Hakkı | Copyright

Telif hakkı yazara aittir. (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Copyright belongs to the author. Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darulhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Not | Note

Bu makale Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan "Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Anadolu'daki Medreseler" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is derived from the master's thesis titled "Madrasas in Anatolia in Evliya Çelebi's Seyahatnâme" which is currently being prepared at the Kırıkkale University Institute of Social Sciences.

Yazar Katkı Oranları | Author Contribution Rates

Veri Toplanması: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10), Veri Analizi: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%90), Yazar-2 (%10)

Conceiving the Study: Author-1 (%90), Author-2 (%10), Data Collection: Author-1 (%90), Author-2 (%10), Data Analysis: Author-1 (%90), Author-2 (%10), Submission and Revision: Author-1 (%90), Author-2 (%10)

Öz

Ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yazmış olduğu Seyahatnâmesi'nde 1630'lu yıllarda başlayıp 1681'e kadar süren seyahatlerinde Osmanlı coğrafyasında ziyaret ettiği şehirlerin yalnızca fizikî ve kültürel yapısını değil, aynı zamanda ilmî yapısını da ayrıntılarıyla kayda geçirmiştir. Bu yönüyle Seyahatnâme, Osmanlı ilim tarihine dair çalışmalar için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği şehirler arasında bulunan Amasya, Osmanlı döneminde ilim ve kültür hayatının taşradaki önemli merkezlerinden biri olmuştur. Seyahatnâme'de yer alan Amasya tasvirinde kale, han, cami gibi mekânlar mimari ve toplumsal işlevleri bakımından ele alınırken; çarşı-Pazar hayatı, yeme-içme kültürü ve halkın konuşma lehçesi aracılığıyla şehrin kültürel yapısına dair bilgiler sunulmuştur. Bununla birlikte medreselere yalnızca yüzeysel temas edilmiş, bu kuruma ilişkin ayrıntılı bilgiler büyük ölçüde dışarıda bırakılmıştır. Bu çalışma, Amasya medreselerine dair sınırlı biçimde sunulan bilgiler ile bu alanda bırakılan boşlukları tarihî kaynaklar ışığında tamamlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda medreselerin tarihî gelişimi, bânîleri, mimari özellikleri, müderris kadroları, vakıf düzenlemeleri ve medrese derecelendirme sistemi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Evliya Çelebi, Seyahatnâme, Amasya, Medrese, Eğitim, Müderris.

Ottoman Madrasas in Amasya According to Evliya Celebi's Seyahatnâme**Abstract**

The famous Turkish traveler Evliya Celebi, in his Seyahatnâme written in the 17th century, recorded in detail not only the physical and cultural structures but also the intellectual landscape of the cities he visited across the Ottoman Empire between the 1630s and 1681. In this respect, the Seyahatnâme serves as a vital primary source for studies on Ottoman intellectual history. Among the cities visited by the traveler, Amasya stands out as one of the significant provincial centers of intellectual and cultural life during the Ottoman period. In his description of Amasya, Celebi evaluates structures such as the fortress, inns, and mosques in terms of their architectural and social functions, while providing insights into the city's cultural fabric through its marketplace life, culinary culture, and local dialects. However, the madrasas are mentioned only superficially, and detailed information concerning these institutions has largely been omitted. This study aims to supplement the limited information provided about the Amasya madrasas and fill the gaps in this field in light of historical sources. Accordingly, the historical development of the madrasas, their founders, architectural features, mudarrises, waqf arrangements, and the madrasa grading system have been put forward.

Keywords: Islamic History, Evliya Celebi, Seyahatnâme, Amasya, Madrasa, Education, Mudarris.

Giriş

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*, Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasını, yerleşim yapısını ve toplumsal hayatını tarihî bir bakış açısıyla ele alan seyahat tecrübelerini içeren önemli kaynaklardan biridir. Evliya Çelebi, 1630'lu yıllarda başlayıp 1681 yılına kadar süren seyahatleri boyunca Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesini ziyaret etmiş ve gözlemlerini eserinde kayda geçirmiştir. Bu kapsamda 1646 yılında Amasya'ya gelen seyyah şehrin tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel yapısına dair bilgiler vermiştir. Seyyahın anlatımında Amasya, “izzet şehri” olarak tasvir edilmektedir. Seyyah eserinde Amasya'nın tarihî sürecine yer vermiş, şehrin Yıldırım Bayezid tarafından fethedilmesinin ardından oğlu İsa Çelebi'nin yönetimine bırakıldığını

belirtmiştir. Osmanlı hâkimiyetine giren Amasya, zamanla “şehzadeler şehri” olarak önem kazanmış ve medreseleri ile Osmanlı ilim hayatının temel merkezlerinden biri hâline gelmiştir.

Medreseler, dinî eğitimin yanı sıra çeşitli ilmî alanlarda eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü ve aynı zamanda şehirlerin toplumsal ve kültürel yapısının gelişiminde önemli rol oynayan kurumlar olmuştur. Amasya medreseleri, yetiştirdikleri talebeler ve bünyelerindeki müderris kadrosuyla birlikte önde gelen bir ilim merkezi konumuna ulaşmıştır. Amasya’da medreselerin, sultanlar, devlet görevlileri ve varlıklı kişiler tarafından vakıf akarlarıyla desteklendiği ve bu yapıların sürekliliğinin sağlandığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Ayrıca Amasya’da, inşa edilen medreselerin farklı seviyelerde olması, şehirdeki eğitim faaliyetlerinin niteliğini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır.

Osmanlı döneminde yaşamış ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi*’nde zikredilen Amasya medreseleri, araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. XVII. yüzyılda Osmanlı’nın taşra şehri olan Amasya’daki medreselerin; eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda, konuya dair yapılmış çeşitli akademik yayınlardan istifade edilmiştir.

Literatürde Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi* üzerine bugüne kadar farklı şehirler ve çeşitli inceleme alanları çerçevesinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu kapsamda, Seda Eren’in¹ araştırmasında Anadolu şehirlerindeki dinî yapılar ele alınmış; Sümeyye İclal Özmen’in² çalışmasında ise Kayseri şehrinin tarihî, sosyal ve kültürel yapısı incelenmiştir. Söz konusu çalışmalar, *Seyahatnâme*’nin şehir tarihi, toplumsal yapı ve kurumların incelenmesinde önemli bir kaynak niteliğinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Amasya medreselerini *Seyahatnâme* çerçevesinde ele alan müstakil bir çalışmanın bulunmaması, bu araştırmanın konuya özgün bir katkı sunmasını mümkün kılmaktadır.

Seyyahın Osmanlı dönemine ait Amasya medreselerine dair aktardığı kayıtlarını *Seyahatnâme*’nin ikinci cildinde altı medrese üzerinden aktarmıştır. Ancak Amasya tasvirinde şehrin mimarî ve sosyal yapısına geniş yer ayrılırken, medreselere ilişkin bilgilerin daha sınırlı kaldığı ve boşluklar içerdiği görülmektedir. Bu nedenle *Seyahatnâme* tek başına yeterli bir kaynak olarak değerlendirilmemiş; başta Cahid Baltacı ve Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin olmak üzere diğer tarihî kaynaklardan da yararlanılarak mevcut boşluklar tamamlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, Evliya Çelebi’nin *Seyahatnâmesi*’nde zikrettiği Osmanlı dönemine ait altı medrese ile sınırlandırılmıştır. Seyyahın, XVII. yüzyılda bulunan Amasya’daki tüm eğitim kurumlarını değil, yalnızca bu altı yapıyı ön plana çıkarmış olması, çalışmanın kapsamını

¹ Seda Eren, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’ne Göre Anadolu Şehirlerinde Bulunan Kilise ve Camiler* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025)

² Sümeyye İclal Özmen, *Evliya Çelebi’nin Seyahatnâmesi’nde Kayseri* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025).

belirlemiştir. Bu durum, çalışmanın temel hareket noktasının genel bir Amasya medreseleri tarihinden ziyade, Evliya Çelebi'nin öznel gözlemleri olduğunu vurgulamaktadır. Medreseler hakkında genel bir değerlendirme yapılarak XVII. yüzyılda varlığı tespit edilen medreselerin tarihleri, müderrisleri, dereceleri ve Osmanlı ilim hayatına katkıları ortaya konulacaktır. *Seyahatnâme*'den elde edilen veriler günümüz akademik çalışmaları ile karşılaştırılarak değerlendirilecektir.

Medreselerde yürütülen eğitim faaliyetleri görev ve sorumluluklara sahip ilmî görevliler aracılığıyla sürdürülmüştür. Bu görevliler arasında ilk sırada müderris yer almakta; onu muîd ve dânişmend takip etmektedir. Bu bölümde, Amasya medreselerinin idarî ve akademik yapısını belirleyen temel ilmî görevliler ile eğitim kademelerini belirleyen ders ve derece usulleri ana hatlarıyla ele alınacaktır.

1. Medreselerde Görevli İlmî Elemanlar

1.1. Müderris

Müderris kelimesi ders kökünün “tef’îl” kalıbından türeyen ve medreselerde ders veren kıdemli ilim adamlarına verilen isimdir. Müderris karamı X. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlamış olsa da Selçuklu Nizâmiye medreselerinin kurulmasından itibaren resmî bir nitelik kazandığı görülmektedir.³ Osmanlı medreselerinde eğitim ve öğretimin temel yapı taşı müderrisler oluşturmaktaydı. Burada medreseler kurumsal yapısıyla değil, bizzat müderrisin ön plana çıkmasıyla önem kazanmıştır. Bunun sonucunda icâzetnâmelerde medrese adı geçmeyip yalnızca müderris, müderrisin verdiği dersler ve derslerde kullanılan kitaplar zikredilmiştir.⁴ Müderrisler genellikle “müderrisü’n-Nizâmiye” gibi görev aldığı medreseye, “müderrisü Sivas” gibi faaliyet gösterdikleri şehre, “müderrisü’l-Hanefiyye” gibi fıkhnı okuttukları mezhebe ve “müderrisü’l-hadîs” gibi verdikleri derslerle birlikte anılmışlardır.⁵

1.2. Muîd

Arapça “avede” fiilinden gelen muîd kelimesi tekrarlamak, geri dönmek, ilimde maharetli olmak, âdet haline getirmek, hastayı ziyaret etmek ve tecrübeli olmak anlamlarına gelmektedir.⁶ Terim olarak ise medreselerde müderrisin verdiği dersi arkadaşlarına tekrar eden ve müderrise yardımcı olan öğretim elemanıdır. Bu yüzden muîdlik vazifesi “iâde” kavramıyla da zikredilmektedir. Muîdlik görevinin tam olarak hangi dönemde ortaya çıktığı bilinmemekle birlikte Nizamiye medreselerinin kurulmasıyla başladığı ileri sürülmektedir. Medreselerde ders veren hoca tayininin yapılmadığı dönemlerde muîdler ders vermiştir.⁷

³ Nebi Bozkurt, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/465-466.

⁴ Mehmet İpşirli, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/467.

⁵ Bozkurt, “Müderris”, 31/466.

⁶ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2021), 1/113.

⁷ Sâmi es-Sakkâr, “Muîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/86.

1.3. Dânişmend

Dânişmend kelimesi farsça olup “bilgili ilim sahibi” anlamına gelmektedir. Büyük medreselerde özellikle icâzet seviyesine gelmiş talebelere bu isim verilmiştir.⁸ Aynı zamanda dânişmend kelimesine farklı isimler verildiği görülmektedir. Araplarda öğrenciler için “tâlib” ve “tilmiz” gibi terimler kullanılırken, Selçuklular “fâkih” ve “mülâzim” ifadelerini, Osmanlılar ise “talebe” ve “tüllâb” kelimelerini kullanmıştır.⁹ Medreseden icâzetini alan talebenin atanabilmesi için tanınmış bir âlimin kontenjanından “mülâzım” olması gerekmektedir.¹⁰

2. Medrese Teşkilâtında Dereceler ve Okutulan Dersler

Medrese programlarında yer alan dersler esas itibarıyla cüz’iyyât denilen hesap, hendese, hikmet ve hey’et dersleri; alet ilimleri kabul edilen mantık, belâgat, kelâm, Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyat dersleri; ulûm-i âliye denilen tefsir, hadis ve fıkıhtan meydana gelmekteydi. Burada yer alan dersler belirli kitaplarla takip edilirdi ki bu kitaplar İslâm dünyasında üzerlerine çok sayıda şerh ve hâşiyenin yazıldığı kitaplar olduğu bilinmektedir.¹¹

Osmanlı medreselerinde derecelerin belirlenmesinde üç ayrı usulün uygulandığı bilinmektedir. Bunlar; Hâşiye-i Tetrîd, Hâşiye-i Miftâh, Hâşiye-i Telvîh medreseleri gibi okutulan kitap adlarına; yirmili, otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı şeklinde müderrislere ödenen günlük maaşa dayalı derecelendirme ve hâric, dâhil, Sahn, altmışlı, Süleymaniye, dârülhadis medreselerin statüleri esas alınarak yapılan sınıflandırmadır.¹² Bu bölümde medreselerde müderrisler tarafından okutulan dersler ile medrese dereceleri ve XVI. yüzyılda tespit edilen tarihlerde öğrenim sürelerinin ne kadar sürdüğü kısaca ele alınacaktır.

2.1. Yirmili Medreseler

Yirmili medreselerde kelam alanında Hâşiye-i Tetrîd’in ders kitabı olarak okutulması nedeniyle bu medreseler “Hâşiye-i Tetrîd Medreseleri” olarak adlandırılmıştır.¹³ Tetrîd medreselerinde görevli müderrislere günlük 20-25 akçe arasında maaş ayrıldığı bilinmektedir.¹⁴ Bu medreseler “yirmili” olarak da bilinmektedir. Belirtilen yıllarda öğrenim süresi, 1526-1527 yılları arasında iki yıl, 1575-1576 yılları arasında en az bir yıl ve 1597-1598 yıllarında üç ay olarak kaynaklarda ele alınır. Yirmili medreselerde belâgat dersinde *Mutavvel*, fıkıh dersinde *Şerh-i Ferâiz* ve kelâm dersinde *Hâşiye-i Tetrîd* okutulmuştur.¹⁵

2.2. Otuzlu Medreseler

⁸ Mehmet İpşirli, “Dânişmend”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/464.

⁹ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/114.

¹⁰ İpşirli, “Dânişmend”, 8/464.

¹¹ Mehmet İpşirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/329.

¹² İpşirli, “Medrese”, 28/330.

¹³ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/121.

¹⁴ İpşirli, “Medrese”, 28/330.

¹⁵ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/121.

Otuzlu medreselerde belâgata dair Şerh-i Miftâh'ın ders kitabı olarak verilmesinden dolayı "Miftâh Medreseleri" adı verilmiştir.¹⁶ Miftâh medreselerinde görevli müderrislerin günlük 30-35 akçe arasında maaş verildiği bilinmektedir.¹⁷ Bu medreselerde öğrenim süresi 1529-1530 yıllarında iki sene, 1575-1576 yıllarında en az iki ay ve 1597-1598 yıllarında üç ay olarak kaydedilmiştir. Otuzlu medreselerde derslere bakıldığında fıkıh dersinde *Tenkîh* ile *Tavzîh*, belâgat dersinde *Şerh-i Miftah*, kelâm dersinde *Hâşiye-i Tecrîd* ve hadis dersinde *Mesâbih* okutulmuştur.¹⁸

2.3. Kırklı Medreseler

Kırklı medreselere aynı zaman da "Telvîh Medreseleri" denilmiştir. Bu medreselerde öğrenim süresi 1535-1536 yıllarında iki veya üç yıl, 1575-1576'da en az üç ay ve 1597-1598 yıllarında "Hâric" medreseleri arasında sayılarak beş ay olması belirtilmektedir. Kırklı medreselerde belâgat dersinde *Mitfâhu'l-Ulûm*, usûl-i fıkıh dersinde *Tavzîh*, fıkıh dersinde *Sadru's-Şeria* ile *Meşârik* ve hadis dersinde ise *Mesâbih* okutulmuştur.¹⁹

2.4. Ellili Medreseler

A- Hâric Medreseleri: Buradaki öğrenim süresi 1538-1539 yıllarında bir yıl, 1575-1576 yıllarında en az beş ay ve 1597-1598 yıllarında da yine beş ay olarak tespit edilmiştir. Ellili medreselerde okutulan derslere ve kitaplara bakıldığında fıkıh dersinde *Hidâye*, kelâm dersinde *Şerh-i Mevâkif* ve hadis dersinde *Mesâbih* okutulmuştur.

B- Dâhil Medreseleri: Bu medreselerin öğrenim süresi 1539-1540 yıllarında bir yıl, 1597-1598 yıllarında altı ay olduğu görülmektedir. Medreselerde yer alan dersler ile bu derslerde okutulan kitaplarda fıkıh dersinde *Hidâye*, usul-i fıkıh dersinde *Telvîh*, hadis dersinde *Buhârî* ve tefsir dersinde *Keşşaf* ile *Beyzâvî* okutulmuştur.²⁰

2.5. Sahn-ı Seman Medreseleri

Küllîye içerisinde yer alarak caminin iki tarafında dörder adet sıralanan ihtisas medreseleri "Semâniye" olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla adı sekiz yüksek dereceli medreseden gelir. Sahn talebesinin eğitim gördüğü süre değişiklik gösterir. Talebe, eğitim gördüğü sürede okunması gereken dersin muhtevasını yeterli düzeyde öğrenip hocasından onay almadan başka bir derse veya kitaba geçemezdi.²¹ Bu medreselerde fıkıh dersinde *Hidâye*, usûl-i fıkıh dersinde *Telvîh*, akâid dersinde *Şerh-i Adûd*, hadis dersinde *Buhârî* ve tefsir dersinde *Keşşaf* ile *Beyzâvî* okutulmuştur.²²

¹⁶ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/122.

¹⁷ İpşirli, "Medrese", 28/330.

¹⁸ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/122.

¹⁹ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/123.

²⁰ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/124-125.

²¹ Fahri Unan, "Sahn-ı Semân", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/532.

²² Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/125.

2.6. Altmışlı Medreseler

Bu medreselerde öğrenim süresi 1545/1546 yıllarında bir yıl olduğu anlaşılmaktadır. Müderrislerine Sahn'a göre daha fazla maaş vermelerine rağmen öğrenim süreleri Sahn kadar olduğu hatta Sahn'da tedrisine başlanılan bazı eserlerin bu medreselerde ikmâlîne çalışıldığı anlaşılmaktadır. Medresede okutulan ders ve başlıca kaynaklar fıkıh dersinde *Hidâye* ve *Şerh-i Ferâiz*, kelâm dersinde *Şerh-i Mevâkif*, hadis dersinde *Buhârî*, tefsir dersinde *Keşşaf* ve usûl-i fıkıh dersinde *Telvîh* okutulmuştur.²³

3. Evliya Çelebi ve Seyahatnâmesi

XVII. yüzyılda yaşamış Osmanlı seyyahları arasında, Türk kökenli bir müellif olan Evliya Çelebi en dikkat çekici isimlerden biridir. Onun hayatı ve seyahatlerine dair temel bilgiler on cilt halinde kaleme almış olduğu “*Seyahatnâme*” adlı eserine dayanmaktadır. Evliya Çelebi 10 Muharrem 1020'de (25 Mart 1611) İstanbul Unkapanı'nda²⁴ dünyaya gelmiştir.²⁵ Ünlü Seyyah, kendi doğumunu dikkat çekici unsurlarla anlatır. Doğduğu gecede “*evimizde yetmiş adet ârif derviş canlar bulunuyordu*” ifadesini kullanmış ve kulağına ilk ezan okuyanın Sunullah Efendi olduğunu vurgulamıştır.²⁶ Evliya Çelebi'nin tam ve gerçek adı bilinmemekle birlikte, “*Evliya Çelebi*” adı muhtemelen lakabından gelmekte olup hocası İmam Evliya Mehmed Efendi'ye nispetle alınmış olmalıdır. *Seyahatnâme*'sinde kendisi için sıklıkla “*Hakîr*” sıfatını kullandığı görülmektedir.²⁷ Babası, eserinde bahsetmiş olduğu Derviş Mehmet Zillî'dir.²⁸ Annesi hakkında detaylı bir bilgi bulunmayıp edinilen bilgiler doğrultusunda Abaza asıllı olup I. Ahmed zamanında saraya getirilerek babasıyla evlendiği bilinmektedir. Ailesinin Germiyanogulları'na dayandığı ve bu yolla Hoca Ahmed Yesevî soyundan geldiği aktarılmaktadır. Evliya Çelebi hiç evlenmemiştir.²⁹ Vefat yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilğimiz bulunmamaktadır.

Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği yerleri kronolojik bir sırayla ele alan on ciltlik *Seyahatnâmesi*, Türk kültür tarihi bakımından mühim bir yere sahiptir. Eserin özgün adı “*Târîh-i Seyyâh Evliya Efendi*”dir. *Seyahatnâme*, Evliya Çelebi'nin 1630'lu yıllarda başlayarak 1681'e kadar Osmanlı Devleti topraklarında ve komşu ülkelerde yapmış olduğu seyahatleri konu edinir.³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nin yazılış amacını Hz. Peygamber'i gördüğünü ifade ettiği bir rüyaya dayandırır. Görmüş olduğu rüyasında Hz. Peygamber'in sağ elini öperken “*Şefaât yâ Rasulullah*” yerine “*Seyahat yâ Rasulullah*” demesi üzerine Hz. Peygamber tebessüm ederek şefaati, seyahati ve ziyareti hayırla karşılayarak yolculuğun güvenli ve kolay geçmesi yönünde

²³ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/126.

²⁴ Mücteba İlgürel, “Evliyâ Çelebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/529.

²⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, çev. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 1/2.

²⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 1/323-324.

²⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 1/12.

²⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 1/170.

²⁹ İlgürel, “Evliyâ Çelebi”, 11/529-531.

³⁰ Nuran Tezcan, “*Seyahatnâme*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/16.

temennide bulunmuştur. Bu sayede müellif, gezip gördüğü şehirleri yazmaya karar vererek seyahatine ilk doğduğu ve yaşadığı şehir olan İstanbul'dan anlatmaya başlamıştır.³¹

Amasya'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nin ikinci cildinde şehirde toplam on medresenin bulunduğunu söyleyerek bunlardan yalnızca yedi tanesini ismiyle zikretmektedir. *Seyahatnâmesi*'nde Amasya'da bulunan medreseler hakkında bilgi vererek, bazı medreselerin mimarî özelliklerini ve fizikî durumlarını tasvir etmiştir. Eserinde bu özellikler hakkında şu ifadeler aktarılmaktadır: “*Tamamı 10 adet ilim öğretilen medreselerdir. Ama bunların içinde en bakımlısı, donanımlısı ve süslüsü Bayezid-i Velî Medresesi, Mehmed Paşa Medresesi, Kadı Medresesi, Gök Medresesi ve Büyük Ağa Medresesi kurşunlu yapı, dut ağaçlı ve bahçeli öğretim yuvasıdır...*”³² Bu medreseler içerisinde Mehmed Paşa Medresesi ve Kadı Medresesi günümüze ulaşamamıştır. Bir sonraki bölümde Evliya Çelebi'nin zikrettiği medreseleri başlıklar halinde sırasıyla ele alacağız. Ancak bu medreselerden Selçuklu dönemine ait olan Gök Medresesi, çalışmanın Osmanlı dönemiyle sınırlandırılması nedeniyle değerlendirme dışına bırakılmıştır.

3.1. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Geçen Amasya'daki Osmanlı Medreseleri

3.1.1. Sultan Bayezid-i Velî Medresesi

Evliya Çelebi'nin Amasya'daki medreselerden söz ederken ilk olarak değindiği yapı Sultan Bayezid-i Velî Medresesi'dir. Bayezid Külliyesi içerisinde yer alan Sultan Bayezid-i Velî Medresesi, kaynaklarda Meydan Medresesi ve Sultan Bayezid'in emri doğrultusunda inşa edildiği için Sultaniye Medresesi olarak da bilinmektedir.³³ Külliye, Yeşilırmak kıyısında Ziya Paşa Bulvarı üzerinde yer alır.³⁴ Osmanlının XV. yüzyıl sonlarına doğru yaptırmış olduğu medresenin bânîsi, Sultan II. Bayezid'dir. Onun talebi doğrultusunda 886/1481-1482 tarihinde Amasya'da vali bulunan oğlu Şehzâde Ahmed tarafından temeli atılarak 891/1486 tarihinde inşası tamamlanmıştır.³⁵ Medresenin inşa kitâbesi günümüze ulaşamamıştır. Külliye içerisinde yer alan caminin cümle kapısı üzerinde ve iki yan duvarında sülüs yazılı üç parçalı inşa kitâbesi bulunmaktadır.³⁶

Medrese, dikdörtgen planlı inşa edilip avlu içerisinde yer almaktadır. Avlunun doğu batı ve güney kısımlarında yer alan revaklar tonozlarla örtülmüştür. Avlunun ortasında daire şeklinde bir havuz bulunmaktadır. Dershane, güney kanadının ortasındadır. Kare planlı olarak inşa edilen dershane pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Medrese, on sekiz öğrenci

³¹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 1/2-5.

³² Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, çev. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 2/217.

³³ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 2/767.

³⁴ Gözde Bırsel Varol, XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri (Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 111.

³⁵ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 2/766.

³⁶ Semavi Eyice, “Beyazıt II Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/40.

hücrelerine sahiptir ve derslane mekânının iki yanına sıralanmıştır. Tümü kare planlı olan öğrenci hücreleri pandantiflerle geçilen bir kubbe ile örtülmüştür. Medresenin dış cephesi düzgün kesme taşlarla kaplıdır.³⁷ Zaman içerisinde çeşitli nedenlerle zarar gördüğü ve yapılan onarımlarla medresenin günümüze kadar ulaştığı bilinmektedir.³⁸

H. Hüsameddin, Sultan Bayezid-i Velî Medresesi'ni şu sözleriyle ifade etmiştir:

*“Bu medrese-i âlîyenin şimâle nâzır olan kapusu ve etrâf-ı erba’ası sengin, hücerât-ı vâsi’ ve metîn olub cenûbunda kapu hizâsında mükemmel bir ders-hânesi, ortasında bir şâdîrvânı, iki tarafında bağçesi üç tarafında on dört hücre ve şimâlinde üç adet mülâzım odası vardır.”*³⁹

Külliyenin vakfiyesi 901/1496 yılında düzenlenmiştir.⁴⁰ Külliye vakfiyesine ve XVI. yüzyıldaki vakıf defterine göre tahsis edilen gelirlere baktığımızda, Geldiklan nahiyesine bağlı Boğa köyünün iki baştan tabir olunan malikâne ve divani hisse gelirleri yer alır. (1520 tahririnde 11.744 akçe iken 1576 tarihinde 17.500 akçeye yükselmiştir.)

Ayrıca Çorum İskilip nahiyesine bağlı bir köy, Sonisa nahiyesinde yer alan bir köy, Samsun’a bağlı otuz bir köy, Canit-i Göl nahiyesinde dört köyün iki baştan gelirleri olmak üzere; Ankara’ya bağlı yirmi yedi köyün, Mudurnu ve Kalecik nahiyesine bağlı üç köyün, Kastamonu’ya bağlı dört köyün, Sinop’a bağlı on altı köyün ve Karıpazarı nahiyesine bağlı bir köy gelirleri vakfa tahsis edilmiştir. Buna ek olarak, Bolu Küre’ye bağlı yirmi köy ile Çankırı’ya bağlı dört köy ve her iki bölgedeki birer mezranın gelirleri de vakıf kapsamına girmiştir.⁴¹ Burada vakıf akarlarının sadece Amasya ile sınırlı kalmayarak geniş bölgelere yayıldığını görmekteyiz.

C. Baltacı’dan edindiğimiz bilgiye göre müderrisliğin müftülük şartlarına bağlanmasıyla birlikte medresede görev yapan müderrislere verilen akçe miktarı değişiklik göstermiş olup 935/1528-29’dan önce yevmî 80 akçe, 955/1548-49’da 60 akçe ve 972/1564-65’te 100 akçe verilmiştir. C. Baltacı, medreseye gelen müderrislerin birçoğunun altmışlı bir medreseden sonra buraya geldiklerini ve dolayısıyla bu medresenin derecesinin altmışlı olduğu neticesine vardığını vurgulamaktadır.⁴²

Medresenin ilk müderrisi tefsir, hadis, fıkıh, edebiyat, usul, lügat ve nahiv alanında otorite sahibi olan Zembilli Ali Efendi’dir. Müderrislik göreviyle birlikte Amasya müftülüğünü de üstlendiği belirtilir. Kendisine fetva vermesi için başvurulduğunda kısa sürede çözüme ulaştırmak için evinin penceresinden sarkıttığı zembille soruları alıp yine cevapları zembille

³⁷ Yekta Demiralp, *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri(1300-1500)* (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 131-134.

³⁸ Eyice, “Beyazıt II Cami ve Külliyesi”, 6/40.

³⁹ Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi* (PDF: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007), 1/160.

⁴⁰ Eyice, “Beyazıt II Cami ve Külliyesi”, 6/40.

⁴¹ Adnan Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 207.

⁴² Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 2/767.

koyup vermesinden dolayı “Zenbilli Müftü” ve “Zenbilli Ali Efendi” denilmiştir. Başlıca eserleri içerisinde: *Muhtârât mine'l-Fetâvâ, Muhtasarü'l- Hidâye ve Risâle fi hakkı'd-devrân* yer almaktadır.⁴³

Mevcut kaynaklar çerçevesinde medresede görev yaptığı belirlenen müderrisler arasında Baltacı'nın eserinde Zenbilli Ali Efendi, Emir Efendi, Hüsâmeddin Hüseyin Efendi, Şeyh Şâzeli Muhyiddin Efendi, Amasyalı Abdullah Efendi, Sinaneddin Yusuf Acemi, Zeyrek-zâde Rühneddin Efendi, Hıyâseddin Paşa Çelebi, Seyyid İbrahim Efendi, Mâşî Şemseddin Ahmed Efendi, Muhyiddin Mehmed b. Hatib Kâsım, Üçbaş Nureddin Hamza, Köprücek-zâde Sinâneddin Yusuf Efendi, Cürcân Efendi, Sâdî Çelebî, Küçük Tâceddin Efendi, İmam-zâde Mehmed Efendi, Tâceddin Efendi ve Ahmed Efendi yer almaktadır.⁴⁴

H. Hüsameddin'in çalışmasında ise Merzifonî Mustafa Efendi-zâde İdî Bayram Efendi, Ya'kub-zâde el-Hâcc Osman Efendi, Dâmâd el-Hâcc Osman Efendi, Çorumlu Ahmed Efendi, Mütevellî-zâde Ahmed Efendi, İdî Efendi-zâde Mustafa Akif Efendi, İsmail Efendi, es-Seyyid Osman Efendi, Fazlı-zâde es-Seyyid Hâfız Ahmed Efendi, Akif-zâde Molla İdî, es-Seyyid Abdurrahman Efendi, Kâtib-zâde es-Seyyid Ahmed Kâmil Efendi, el-Hâcc Hâfız Mustafa Rıf'at Efendi ve Arabgirli el-Hâcc Osman Efendi yer almaktadır.⁴⁵

Bu iki kaynak birlikte değerlendirildiğinde Cahid Baltacı'nın verdiği bilgiler daha erken dönem müderrislerini kapsarken, H. Hüsameddin'in ise daha geç dönem müderrislerine ilişkin bilgiler sunduğu anlaşılmaktadır. Bu durum medresenin düzenli bir şekilde varlığını sürdürdüğünü işaret etmektedir.

3.1.2. Mehmed Paşa Medresesi

Seyyahın bahsettiği medreselerden biri de Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyıl sonlarına doğru inşa edilen ve Mehmed Paşa Külliyesi'nin bir parçasını oluşturan Mehmed Paşa Medresesi'dir. Külliye, Yeşilirmak yakınında olup Mehmed Paşa Mahallesi'nde yer almaktadır.⁴⁶ Edindiğimiz bilgiler doğrultusunda medresenin inşa tarihi hakkında farklılıklar görülmektedir. Nişancı Mehmed Paşa, medresenin 889/1484 tarihinde⁴⁷ Hüseyin Hüsâmeddin ise medresenin 900/1494-1495 tarihinde inşa edildiğini aktarmaktadır.⁴⁸ Külliye ait caminin cümle kapısı üzerindeki sülüs hatlı kitâbede yapının inşası 891/1486 tarihinde tamamlanmıştır.⁴⁹ Kitâbede şöyle yazmaktadır:

⁴³ Küçükdağ, “Zenbilli Ali Efendi”, 44/247-249.

⁴⁴ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 2/767-770.

⁴⁵ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/161.

⁴⁶ Ebru Karakaya, “Mehmed Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/511.

⁴⁷ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/230.

⁴⁸ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/168.

⁴⁹ Karakaya, “Mehmed Paşa Külliyesi”, 28/511.

“Bu mübarek imareti, 891/1486 yılının Muharrem ayında, büyük Sultan, Muhammed Han oğlu Bayezid Han'ın -Allah saltanatını ebedileştirsün- yönetimi günlerinde büyük vezir Mehmed Paşa inşa ettirdi.”⁵⁰ Bânîsi, Sultan II. Bayezid'in veziri Hızır Paşazâde Mehmed Paşa'dır.⁵¹

Küllîye cami, medrese, türbe, imaret, tabhâne, çeşme ve hazîre yapılarından teşekkül etmektedir. Külliye'den yalnızca cami ve türbesi günümüze ulaşabilmiştir. Medresenin günümüze ulaşamaması sonucunda elde ettiğimiz bilgiler oldukça sınırlıdır. Medrese hakkında H. Hüsameddin eserinde caminin avlusunda özel tahsis edilen bir yerde olduğunu, caminin kuzey ve doğusunda yer aldığını, odalarının ise güzel ve geniş olduğundan bahsetmektedir.⁵² Medrese ve imaretin yanarak yok olması nedeniyle mimarîlerine dair malumatımız bulunmamaktadır.⁵³ Külliye, yalnızca ibadet mekânı olmayıp aynı zamanda eğitim ve sosyal hizmetlerin birlikte yürütüldüğü çok işlevli bir kurum niteliği taşımaktadır. Bu durum, Osmanlı mimarisinde dinî, eğitim ve sosyal işlevlerin iç içe planlandığını göstermektedir.

Küllîyenin 1495 tarihinde Amasya kadısı Muslihade Fazıl Mehmed Çelebi tarafından düzenlenen vakfiyesi ve XV. yüzyıldaki vakıf defterine göre vakıflarına baktığımızda; Amasya şehrinde bulunan bir boyahane ile şehrin dışında Celal değirmenleri olarak bilinen iki değirmen ve Merzifon kazasına bağlı Ban ile Salurca köylerinde bulunan üç değirmenin gelirleri vakfa ayrılmıştır. Buna ek olarak, Tokat'a bağlı Kazabad nahiyesine bağlı Bayındur ve Tavukçu köyleri ile Argoma nahiyesine bağlı Meykeros ve Nuşdekin köylerinin yarımşar hisse malikâne gelirleri vakıf bünyesine dâhil edilmiştir. Ladik kazasına bağlı Boğazköy yarım malikâne geliri ile Geldiklan nahiyesine bağlı Kayadibi, Emirlü ve Lefki köylerinin malikâne gelirleri de vakfın diğer gelir kaynakları arasında yer alır.⁵⁴ Vakıf gelirlerinin farklı şehir ve köylere yayılması, külliyenin çok kaynaklı bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

C. Baltacı Mehmed Paşa Medresesi'nin derecesinin 944/1537-1538 tarihinden önce yirmili olduğundan bahsederken H. Hüsameddin medresenin derecesinin 1095/1682-83⁵⁵ tarihlerinde altmışlı olduğundan şu şekilde bahsetmektedir: “*Tertîb-i medârisde sittîn raddesinde olub bu medresenin müderrisliğinden ihrâz-ı mevlevîyet iden kibâr-ı ulemâ çokdur.*”⁵⁶

Medresenin müderrislerinden Cafer Efendi, İskilip'te doğmuştur. Babası Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi'nin amcası Nebî Efendi'dir. İlmiye sınıfına mensup olduğundan “Çelebi” ve

⁵⁰ Mustafa Çağhan Keskin, “II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa”, *Art-Sanat Dergisi* 5 (Ocak 2016), 67.

⁵¹ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/230.

⁵² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/168-169.

⁵³ Karakaya, “Mehmed Paşa Külliyesi”, 28/512.

⁵⁴ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, 205.

⁵⁵ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/231.

⁵⁶ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/169.

birçok yerde görev yapmış olmasından dolayı “Ca’fer-i Tayyâr” olarak da bilinmektedir. Kendisi ilk olarak 20 akçe maaş ile Mehmed Paşa Medresesi’ne müderris olarak tayin edilmiştir.⁵⁷

Elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda medresede görev alan müderrisler arasında: Cafer Efendi,⁵⁸ Çelebi-zâde Ömer Efendi, Çorumlu es-Seyyid Hâfız Mehmed Efendi, Diyarbakirli İsmail Efendi, es-Seyyid el-Hâcc Ahmed Sa’id Efendi, es-Seyyid Abdurrahim Efendi, es-Seyyid Mustafa, Hâfız Hasan, Mehmed Efendiler, Ömer Efendi, Ahmed Efendi, Hâfız Mehmed Efendi, Ömer Efendi, es-Seyyid Ali, es-Seyyid Mustafa, Salih Efendiler, Mörekli Hasan Efendi, İsmail Efendi ve Hâfız Ahmed Efendi yer almaktadır.⁵⁹ *Amasya Tarihi* kitabını incelediğimizde, medrese de görev alan müderrislerin genellikle vefat ettikten sonra yerlerine oğullarının, bu mümkün değilse başka müderrislerin atandığı anlaşılmaktadır.

3.1.3. Kadı Medresesi

Evliya Çelebi’nin Kadı Medresesi olarak zikrettiği yapı, 900/1494 tarihinde Anadolu Kazaskeri Molla Beylik-zâde Molla Vildan Mehmed Çelebi tarafından Amasya’nın Fethiye Mahallesi’nde inşa edilmiştir.⁶⁰ Öncesinde Mehmed Çelebi’nin babası Amasya Molla Beylik Muslihî-zade Abdurrahman Çelebi, aynı mahallede bir hamam yaptırmıştır. Daha sonra oğlu Kazasker Molla Vildan Mehmed Çelebi bu hamamın üstüne bir medrese inşa ettirmiştir. Hamam ile medresenin bir araya gelmesi sonucu bu yapı, Kadı Hamamı adıyla da meşhur olmuştur.⁶¹ Kitâbesi bulunmayan medreseye ilişkin bilgiler H. Hüsameddin’in *Amasya Tarihi* adlı eserinden alınmaktadır.

Medrese, dört tarafı taş ve tuğladan, iç kısmı ise ahşaptan yapılmıştır. Yapı birkaç kez tamir süreci geçirmiş fakat zaman içerisinde doğal afetlere dayanamayarak günümüze ulaşamamış ve yeri tam olarak belirlenememiştir. Vakfın düzenlenmesi medreseyi yöneten Abdurrahman Efendi tarafından 911/1505’te tanzim edilmiştir. Vakfın akarı olarak mahalledeki Kadı hamamı kullanılmıştır. H. Hüsameddin medrese derecesinin kırklı olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: “Bu medrese, tertîb-i medârisde erba’în raddesinde i’tibâr olunarak...” H. Hüsameddin eserinde yapının ahşap olmasından kaynaklı doğal afetlere daha fazla dayanamayarak yıkıldığını ve kaybolduğunu dile getirmiştir.

Yapının mahalle içerisinde küçük bir medrese olabileceğinden ötürü kaynak bulma açısından yetersiz olduğunu düşünmekteyiz. “Hasan Efendi, Ömer Efendi” gibi isimler çok yayın kullanılmasından dolayı medresede müderris görevini ifa eden âlimler hakkında genel bir görüş bulunamamıştır. Kadı Medresesi’nde görev alan müderrisler arasında: Bâlî Beg-zâde Abdurrahman Çelebi, Niksarî Emir Sinan Efendi, Senâdî Efendi, Kara Muhyiddin Efendi, Hâce-

⁵⁷ Kamil Şahin, “Câfer Çelebi, Molla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/547-548.

⁵⁸ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/231.

⁵⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/169.

⁶⁰ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/166.

⁶¹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/84.

zâde Abdurrahman Efendi, Hasan Efendi, Hâcî Efendi-zâde Ömer Efendi ve el-Hâcc Hasan Efendi bulunmaktadır.⁶² *Amasya Tarihi* eserini incelediğimizde, en son müderris olan Hasan Efendi'nin vefat etmesinden sonra medresenin ihmal edildiği ve medresenin 1163/1750 yılından sonra kayıtlarda görülmediği anlaşılmaktadır.

3.1.4. Büyük Ağa Medresesi

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde Büyük Ağa Medresesi olarak geçen yapı, kaynaklarda Kapı Ağası Medresesi ve Medrese-i Hüseyniyye isimleriyle de anılmaktadır. Medrese, Şamlar Mahallesi'nde Yeşilirmak kıyısında yer almaktadır.⁶³ Medresenin konumu yol üzerinde ve bağların başında bulunması sebebiyle “Bahçeleriçi” adıyla da meşhur olmuştur.⁶⁴ Medrese 1940'tan sonra terk edilmiş ve yıkılmaya bırakılmıştır. Kitâbe yerinden sökülerek pek çok ayrılmış parçasıyla Amasya müzesine alındığını öğrenmekteyiz.⁶⁵ Sülüs hatla yazılmış yapının kitâbesi ve türkçesi şu şekildedir:

“Kad benâ haze'l-binâ sâhibü'l-hayrât bâni mebâni'l-müberra Hüseyin Ağa bin Abdu'l-mu'în eş-Şehîr bi-kapı ağası fî'l-atabeti'l-aliyyeti li-sultânî'l-berreyn ve hâkânî'l-bahreyn es-Sultân ibn es-Sultân es-Sultân Bâyezid bin Muhammed Hân hallada'llahu sübhânehu mülkehü ve sultânehu fî-eyyâmî devletihi min-kurazati cûdihi ve ihsânihi tağamanada'llahu te'ala bi-ğufranihi târîh-i sene erba ve tis'in ve semâne mi'e.”

*“İki kara parçasının Sultanı ve iki denizin Hakanı Sultanın oğlu Sultan, Allah saltanatını ve buyruğunu devamlı kılsın, Muhammed Han oğlu Bayezid Han zamanında Kapu Ağası diye şöhret bulan ve hayrat yaptırmış olan Abd'ül-Muîn oğlu Hüseyin Ağa cömertliğinin ve ihsanının bedeli olarak 894 yılında bu medreseyi yaptırdı. Allah onu yargılama denizine gark etsin.”*⁶⁶

Kitâbeden anlaşıldığı üzere 894/1489 yılında II. Bayezid döneminde Bâbüssaâde Ağası Hüseyin Ağa b. Abdülmuin tarafından yaptırılmıştır. Aynı yıl içerisinde vakfiyesi de düzenlenmiştir.⁶⁷

Hüseyniyye Medresesi, Osmanlı mimarisinde nadir rastlanan yapı olarak sekizgen planlıdır. Yapının bu şekilde olması arazinin yapısından da kaynaklı olduğu belirtilmektedir.⁶⁸ Medreseye kuzeybatıdaki kapıdan girilir ve ortasında bir avlu bulunmaktadır. Sekizgen avlunun etrafı sivri kemerli revaklarla donatılmıştır. Medrese revakların arkasında olup “yirmi hücre”⁶⁹ bulunmaktadır. Bu hücrelerin her biri pandantiflerle geçişi sağlanan kubbelerle örtülmüştür.

⁶² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/166.

⁶³ Gülay Burgaz, “Kapu Ağası Medresesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/342.

⁶⁴ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/153.

⁶⁵ Semavi Eyice, “Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları”, *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi* 9 (Mart 2024), 160.

⁶⁶ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/153.

⁶⁷ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/341.

⁶⁸ Burgaz, “Kapu Ağası Medresesi”, 342.

⁶⁹ Eyice, “Kapu Ağası Hüseyin Ağa'nın Vakıfları”, 163.

Hücrelerde alt ve üst pencere, ikişer dolap yeri, kandillik ve ana duvarlarda ocak yer almaktadır. Avluya bakan hücrelerin cephesi Bursa kemerleriyle süslenmiştir.⁷⁰

Medresenin dış cephesinde yapı malzemesi olarak üç sıra tuğla bir sıra taş kullanılmıştır. Yapı, zaman içerisinde depremle büyük çatlaklarla zedelenmiş, 1980'li yıllarda Vakıflar İdaresi tarafından restore edilerek yenilenmiştir. Günümüze ulaşan medrese yapısı bugün Kur'an kursu olarak hizmet vermektedir. Kapı Ağa Medresesi'nin özgün sekizgen planı, bazı değişikliklere uğrayarak Mimar Sinan tarafından 1550 yılında yapılan İstanbul Rüstem Paşa Medresesi'nde kullanıldığı görülmektedir.⁷¹ Bu şekilde Kapı Ağası Medresesi'nin sekizgen plan anlayışının sonraki dönemlerde farklı yapılarda yorumlanarak etkisini sürdürdüğü tespit edilmiştir.

H. Hüsameddin Büyük Ağa Medresesi'ni şu şekilde tanımlamıştır: “*Medrese-i mezbûra gâyet metîn, her tarafı sengin olub hücerâtı vâsi', ders-hânesi mükemmel idi. El-yevm harâb bir halde herkesi müte'essir itmektedir.*”⁷²

Evkaf Defteri'ne göre medreseye tahsis edilen vakıf gelirleri; Argoma (Suluova) nahiyesine bağlı, Eymürce, Nuşdekin ve Şeyhbeyi köylerinin yarı malikâne gelirlerine ilave olarak Şeyhbeyi köyünün divani gelirleri vakfa dâhil edilmiştir. Bunun yanı sıra, Lâdik kazasına bağlı, Kavacık, Karapınar, Esengeldi, Şeyhlü, Kabacakoz, Ağcakaya ve Çiftlik köylerinin malikâne gelirleri ile Simre-i Lâdik kazasına bağlı, Ebi, Güneyviran ve Kurdini köylerinin malikâne gelirleri de medresenin vakıfları arasında yer almaktadır. Medrese içerisinde çalışanların ne kadar maaş aldığına baktığımızda; vakfın yöneticisi olan mütevvelîye günde 30 akçe, vergiyi toplayan câbiye günde 1 akçe, yazı işlerini yapan kâtibe günde 5 akçe, müderrise günde 50 akçe, mu'ide günde 3 akçe, on beş öğrenciye günde 2 akçe, müezzine günde 2 akçe, yazılan evrakları koruyan kütüphaneciye günde 2 akçe, temizlik ve düzen işinden sorumlu olan ferraşa günde 2 akçe olarak düzenlenmiştir.⁷³ Medresenin vakıf sisteminin farklı köylerden gelir elde eden bir ekonomik yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim müderris, talebe ve diğer görevlilere günlük olarak belirlenen ücretler, vakıf sisteminin düzenli işlediğini ve müderris listesine baktığımızda eğitim faaliyetlerinin kesintisiz biçimde devamının mümkün kıldığını ifade edebiliriz.

C. Baltacı, medresenin derece itibarıyla ilk yapıldığı zamanlarda otuzlu medreseler içinde, 963/1554-1555 yıllarında ise kırklı medreseler arasında yer aldığını dile getirmiştir.⁷⁴ H. Hüsameddin Efendi ise eserinde medresenin altmışlı medrese olduğunu şu şekilde açıklamıştır: “*Bu medres-i âlîye tertîb-i medâris i'tibarıyla sittin derecesinde olub Amasya'da birinci sınıftan mâ'dud*

⁷⁰ Burgaz, “Kapı Ağası Medresesi”, 342-343.

⁷¹ Burgaz, “Kapı Ağası Medresesi”, 343.

⁷² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/153.

⁷³ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, 229-230.

⁷⁴ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/341.

olduğundan pek çok 'fuzulây-ı Rûm' bu medrese müderrisliği ile be'nâm olmuştur.⁷⁵ Söz konusu medresenin derecesinde yıllar içerisinde değişiklikler görülmüş ve derecesinin arttığı sonucuna varılmıştır.

Medrese müderrislerinden biri olan Gazâlî Mehmed b. Durmuş, Bursa'da doğmuştur. Kaynaklarda Mahlası Gazâlîdir ve Deli Birader lakabıyla da ünlenmiştir. İlk defa Bursa'da Bâyezid Paşa Medresesi'nde müderris olmuştur. Daha sonları Amasya'ya geçerek Büyük Ağa Medresesi'ne müderris olarak atanmış ve buradan emekli olmuştur.⁷⁶ Başlıca eserleri içerisinde: "Dâfiu'l-gumûm ve râfiu'l-hümûm" ile "Mir'âtü'l-kâinât"ı sayabiliriz.⁷⁷ Büyük Ağa Medresesi'nde görevli müderrisler içerisinde: Üstad-oğlu Tâceddin İbrahim Efendi, Taşköprülü Muslihiddin Efendi, İbrizî-zâde, Nihânî Efendi, Gıyâseddin Paşa Çelebi, Deli Birader Gazâlî Mehmed b. Durmuş, Şemseddin Ahmed Efendi, Ömer b. Mehmed Efendi, Muhyiddin Mehmed b. Hüsameddin Efendi,⁷⁸ Kayyum-zâde el-Hâcc İsmail Efendi, el-Hâcc Kara Osman Efendi, Hâfız Mehmed Efendi, es-Seyyid Abdullah Efendi, Halil Efendi, es-Seyyid Mustafa Efendi, es-Seyyid Mehmed Emîn Efendi, Şeyh-zâde Abdullah Vecih Efendi, es-Seyyid Mehmed Şerîf, Abdurrahman, Ahmed Rüşdü Efendiler, es-Seyyid eş-Şeyh Ahmed Rüşdü Efendi, el-Hâcc Hâfız Ali, İsmail Efendi ve Hâcî Hâfız Ali Efendi-zâde el-Hâcc Ali Efendi yer alır.⁷⁹

Büyük Ağa Medresesi'nde görev yapan müderrisler incelendiğinde, "-zâde" ifadesi dikkat çekici bir biçimde olduğu görülmektedir. Bu durum, müderrislik görevlerinin aynı aileler içerisinde devam ettiğini ve ilmiye sınıfı içinde belirli bir aile sürekliliğinin bulunduğunu ve düzenli bir şekilde devam ettiği görülmektedir.

3.1.5. Küçük Ağa Medresesi

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde yapıdan Küçük Ağa Medresesi olarak bahsetmektedir. Kaynaklara baktığımızda medresenin Medrese-i Ayasiyye ve Küçük Kapı Ağası isimleriyle de anıldığı görülmektedir.⁸⁰ Medrese, Şamlar Mahallesi Türbedar Sokak'ta yer almasıyla birlikte⁸¹ bulunduğu mahalleye nispetle Şamlar Medresesi olarak da anılmaktadır.⁸² Bânîsi, II. Bayezid zamanı Bâbüssaâde ağalarından ve Küçük Ağa ismiyle meşhur olmuş Ayas Ağa tarafından 900/1495 yılında inşa edilmiş ve vakfiyesiyle birlikte tanzim edilmiştir.⁸³ Mevcut kaynaklara baktığımızda yapıya ait bir kitâbenin günümüze ulaşmadığı tespit edilmiştir.

⁷⁵ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/153.

⁷⁶ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/342.

⁷⁷ Orhan Şaik Gökyay, "Deli Birader", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/136.

⁷⁸ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/342-343.

⁷⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/153.

⁸⁰ M. Baha Tanman, "Ayas Ağa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/202.

⁸¹ Varol, XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri, 118.

⁸² Tanman, "Ayas Ağa Külliyesi", 4/201.

⁸³ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/223.

Küçük Ağa Medresesi, tek kubbeli bir cami ve mektepten oluşmaktadır. Dânişmendlilerden Emir Melik Gazi tarafından ilk defa yaptırılmış olan “Şamlar Cami”⁸⁴ yıkılınca yerine günümüze ulaşan Küçük Ağa Medresesi inşa edilmiştir. Külliyeinin inşasında mescid için kubbe ve tonoz, geçiş elemanı olarak Türk üçgeni ve pandantif kullanılırken medrese ve sıbyan mektebinde sadece tonoz kullanılmıştır.⁸⁵ Medresenin yapısı “U” planda yapılmıştır. Tuğla kemerli revaklar arkasında birer kapı ve pencere ile açılan medrese odaları sıralanmakta ve odalar beşik tonozlarla örtülmüştür. Medresenin müstakil bir binası olmayıp cami, medrese olarak da kullanılmıştır.⁸⁶ Bu şekilde medrese, Osmanlı eğitim mimarisinde ibadet ve eğitimin aynı mekânsal bütünlük içinde yürütülmesine imkân tanıyan bir anlayışı yansıtmaktadır.

Ayas Ağa yapının masraflarını karşılayabilmek için hamam, sekiz ev ve bahçeli bir değirmen vakfetmiştir.⁸⁷ Evlatlık vakıf olarak düzenlenen vakıfta görevlilerinin aldıkları maaşlar şöyledir: Vakfın yöneticisi olan mütevellîye vakfın yıllık gelirlerinin beşte biri verilmiştir. Müderrise günde 20 akçe, vakfın işleyişini kontrol eden nâzırlık göreviyle birlikte imama 3 akçe ve yılda 3 müd (öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı)⁸⁸ buğday, müezzine günde 2 akçe ve yılda 2 müd buğday, temizlik ve düzen işinde görevli olan ferraşa günde 1,5 akçe ve yılda 2 müd buğday şeklinde belirlenmiştir.⁸⁹

H. Hüsameddin, eserinde Küçük Ağa Medresesi’nin derecesini şu sözlerle açıklamaktadır: “Gâyet metîn etrâfı sengin olan bu medrese-i âliye tertîb-i medâris sırasında hamsîn raddesinde olarak İyas Ağa Medresesi ve Medrese-i İyâsiye demekle de meşhur ve şimdiye kadar ma’mûrdur.”⁹⁰ Tarih belirtmeden medrese derecesinin elli olduğunu söylemiştir. Ancak C. Baltacı, XVI. asırda bu dereceye yükseldiğini ve XVI. asrın sonlarına doğru ise derecesinin yirmili olduğunu aktarmaktadır.⁹¹ Medresenin derece sisteminde zaman içerisinde değişiklikler yaşandığı görülmektedir. Ve XVI. yüzyılın sonlarına doğru derecesinin daha alt seviyelere gerilediğini söyleyebiliriz.

Medrese müderrislerinden biri olan Şamlı-zâde Tâceddin İbrahim Efendi, Sultan II. Bayezid döneminde yaşamış ve Şehzade Abdullah’ın hocası olmuştur. 900/1494-1495 yılında açılan Küçük Ağa Medresesi’nin ilk müderrisi olarak görev almıştır. Bu medresede görev yapan müderrisler arasında: Şamlı-zâde Tâceddin İbrahim Efendi, Emir Kulu Şemseddin Ahmed

⁸⁴ Tanman, “Ayas Ağa Külliyesi”, 4/201.

⁸⁵ Gediz Urak, *Amasya’nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994), 120-128.

⁸⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler* (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983) 1/251-253.

⁸⁷ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/223.

⁸⁸ Cengiz Kallek, “Müd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/455.

⁸⁹ Gürbüz, *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, 231.

⁹⁰ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/168.

⁹¹ Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, 1/223.

Efendi, Sefer b. Mehmed Kayseri,⁹² Pîrî Efendi-zâde Hâfız Hüseyin Efendi, Hâfız Ali Efendi, İbrahim Efendi, Ömer Efendi, Ali Efendi, eş-şeyh Mehmed Efendi, Abdullah Efendi, Çorumlu Hâfız es-Seyyid Mehmed Efendi, es-Seyyid Ahmed Sa'id Efendi, es-Seyyid Ali Efendi, es-Seyyid el-Hâcc Mustafa Efendi, es-Seyyid Abdullah Vecih Efendi ve es-Seyyid Mehmed Emin Efendi bulunmaktadır.⁹³ Medresede görev yapan müderrislerin sayısının fazla olması ve *Amasya Tarihi* eserinde bu müderrislerin farklı dönemlere ait sıralanması, söz konusu kurumun uzun süre eğitim faaliyetlerini sürdürdüğünü işaret etmektedir.

3.1.6. Bayezid Paşa Medresesi

XV. yüzyılda Amasya'da inşa edilen eğitim kurumlarından bir diğeri de Bayezid Paşa Medresesi'dir. Medresenin ayrı bir binası olmayıp Bayezid Paşa Cami içinde bulunmaktadır.⁹⁴ Cami kapısı üstündeki Arapça kitâbesine göre⁹⁵ medresenin bânîsi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde padişah olan I. Mehmed ve II. Murat'a veziriazamlık yapan Bayezid Paşa'dır.⁹⁶ Kitâbenin tercümesi şu şekildedir:

*“Bu mübarek yapıyı, sultân-ı azam, Şehinşâh-ı muazzam, Sultan Mehmed b. Merhum Sultan Bâyezid Hân (Allah saltanatını ebedî kılsın) zamanında emîr-i kebîr, vezir-i hatîr Bâyezid Paşa (Allah onun kadrini yüceltsin) tarafından 817/1414 senesi Muharreminde inşâ ettirmiştir.”*⁹⁷

Vakfiyesinin 820/1417-1418 tarihlerinde tanzim edildiği bilinmektedir.⁹⁸ Vakfiye, caminin dışında, kubbenin dayandığı kemer üzerinde ve kuşağa benzeyen kırmızı mermer kapıda Arapça bir ibare olarak kazınmıştır. Cami, meşhur ve maharetli mimar Şemseddin Ahmed-i Şâmî tarafından inşa edilmiş ve ismini kapının sol tarafına yazmıştır. Yapının içinde iki hücre dersane bulunmakta olup medreseye bağlı olarak ulemâya tahsis edilmiş ve 1210/1795 tarihinde Veysî Bey-zâde es Seyyid el-Hâc Efendi'ye ve ondan sonra onun evlâdına verilmiştir. Mütevellî için evlâdını şart koşmasına rağmen neslinin tükenmesiyle birlikte 1100/1689 tarihinden itibaren Enderûn-ı Hümâyûn'dan mezun olan ve burada emeği geçenlere verilmiştir. Daha sonra 1251/1835'te Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne ilhâk edilmiştir.⁹⁹

Evliya Çelebi, 1646 yılında geldiği Amasya'da nehir üzerine desteklerle uzatılmış Bayezid Paşa Cami'yi kubbeli, kurşunlu, bir minaresi bulunan, avlusu baştanbaşa ham mermer döşeli ve “İrem bağı” olarak tarif etmiştir.¹⁰⁰ Edindiğimiz bilgiler doğrultusunda Bayezid Paşa Cami, ters T planlı camiler içerisinde yer alır ve Osmanlı mimarisinde çok yaygın olan tabhâneli ve zâviyeli

⁹² Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 1/223.

⁹³ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, 1/168.

⁹⁴ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 2/841.

⁹⁵ Semavi Eyice, “Bayezid Paşa Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/243.

⁹⁶ Aydın Taneri, “Bayezid Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/242.

⁹⁷ Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, sad. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş (Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986), 1/89.

⁹⁸ Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, 2/841.

⁹⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, sad. Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, 1/89-90.

¹⁰⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, 2/216.

camilerin bir örneğini oluşturur.¹⁰¹ Caminin önü mermerden ve diğer tarafları taştan yapılmıştır. Önünde iki adet maksure ve bunların her birinde üzeri çiçekle süslü mermerle kaplı ufak birer havuz yer alır. Caminin içinde ise iki tarafta birer oda bulunmaktadır. Bu odaların arası ise namaz kılınan mekân olarak ayrılmıştır. Ancak zemin tamamen düz değildir; bir taraf diğerine göre biraz daha yüksektir.¹⁰² Medresenin camiyle iç içe planlanması camiye ilişkin verilen mimarî detaylarla medresenin fiziksel özelliklerini de dolaylı biçimde yansıttığı sonucuna varılması mümkündür. Caminin etrafını çeviren avlu duvarı bugün yoktur ve bir kenarında bulunan aşhane-imaret günümüze ulaşmamıştır.¹⁰³ Medresede görev almış müderrisler hakkında bir malumat bulunmamaktadır. Osmanlı dönemine ait olan bu yapı bugün sağlam ve ibadete açıktır.

Sonuç

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'nde Amasya'ya dair aktardığı kayıtların farklı kaynaklarla karşılaştırmalı biçimde değerlendirilmesi, eserde yer alan bilgi boşluklarının tamamlanmasına ve bazı hususların açıklığa kavuşmasına katkı sağlamıştır. Böylece seyyahın verdiği bilgilerin tarihî güvenilirliği ve kaynak değeri daha net bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu çalışma kapsamında, *Seyahatnâme*'de geçen Amasya medreseleri özelinde incelenmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Bölgedeki medreselerin kaynaklarda farklı isimlerle kaydedildiği tespit edilmiştir. XVII. yüzyılda aktif olduğu tespit edilen medreselerin isimlerinin farklı kaynaklarla karşılaştırılması sonucunda büyük ölçüde örtüştüğü görülmüştür. Bu durum, medreselerin isimlendirilmesinde bânî adı ve bulundukları konumun belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece medreselere ilişkin isim çeşitliliğinin, dönemin adlandırma geleneğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Medreselerin külliye bütünlüğü içerisinde inşa edilmesi, eğitim faaliyetlerinin dinî ve sosyal yapılarla birlikte planlandığını göstermektedir. Bu durum, Osmanlı'da eğitimin yalnızca ilmî bir faaliyet olarak değil, toplumsal yaşamın farklı alanlarıyla bütünleşmiş bir yapı içinde yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Böylece şehir hayatında kurumların birbirini tamamlayan bir bütünlük içinde örgütlendiğine işaret etmektedir.

Amasya medreselerine ait vakıf kayıtlarının incelenmesi sonucunda, bu kurumların güçlü ve düzenli gelir kaynaklarıyla desteklendiği anlaşılmıştır. Vakıf akarlarının farklı bölgelere yayılmış olması, medreselerin yalnızca yerel değil daha geniş bir ekonomik yapı üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu durum, eğitim faaliyetlerinin ve idarî işleyişin kesintisiz şekilde devam etmesini sağlamış; aynı zamanda medreselerin fizikî varlığının korunmasına ve

¹⁰¹ Eyice, "Bayezid Paşa Camii", 5/244.

¹⁰² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, sad. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş, 1/89.

¹⁰³ Eyice, "Bayezid Paşa Camii", 5/244.

ilmî kadronun sürdürülebilirliğine katkı sunmuştur. Bu çerçevede vakıf sisteminin, medreselerin devamlılığını sağlayan temel unsur olduğu sonucuna varılmıştır.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'de verdiği bilgilerin daha uzun soluklu, ayrıntılı ve farklı kaynaklarla desteklenmiş kapsamlı çalışmalarla ele alınabileceği görülmektedir. Günümüzdeki durumlarının daha ayrıntılı biçimde belgelenmesi, vakıf gelirlerinin işleyişine ilişkin arşiv çalışmalarının artırılması Osmanlı eğitim tarihine katkılar sağlayacaktır. Ayrıca günümüze ulaşan medreselerin korunması ve kültürel miras kapsamında değerlendirilmesi, tarihî sürekliliğin sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Kaynakça / References / المصادر

- Abdî-zâde, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. sad. Ali Yılmaz - Mehmet Akkuş. Ankara: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 1986.
- Abdî-zâde, Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. haz. Mesut Aydın. PDF: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2007. <https://archive.org/details/amasyatarihicilt1>
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. 1 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. 2 Cilt. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 3. Basım, 2021.
- Bozkurt, Nebi. “Müderris”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/456-466. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Burgaz, Gülay. “Kapı Ağası Medresesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/342-343. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çelebi, Evliya. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*. çev. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Çelebi, Evliya. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. çev. Seyit Ali kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2. Basım, 2008.
- Demiralp, Yekta. *Erken Dönem Osmanlı Medreseleri (1300-1500)*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997.
- es-Sakkâr, Sâmî. “Muîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/86. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Eyice, Semavi. “Bayezid Paşa Camii”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/243-244. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Eyice, Semavi. “Beyazıt II. Cami ve Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/40. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Eyice, Semavi. “Kapu Ağası Hüseyin Ağa’nın Vakıfları”. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi* 9 (Mart 2024), 160-163. <https://izlik.org/JA53HK62YA>
- Gökyay, Orhan Şaik. “Deli Birader”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/136. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Gürbüz, Adnan. *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- İlgürel, Mücteba. “Evliya Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/529-531. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İpşirli, Mehmet. “Dânişmend”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/464. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Medrese”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/329-330. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. “Müderris”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/467. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

- Kallek, Cengiz. “Müd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/455. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Karakaya, Ebru. “Mehmed Paşa Külliyesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/511-512. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Keskin, Mustafa Çağhan. “II. Bayezid Dönemi Amasya Çevresinde Yerel Bir Bani: Hızır Paşa Oğlu Mehmed Paşa”. *Art Sanat Dergisi* 5 (Ocak 2016), 67.
- Küçükdağ, Yusuf. “Zenbilli Ali Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/247-249. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Şahin, Kamil. “Cafer Çelebi, Molla”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/547-548. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Taneri, Aydın. “Bayezid Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/242. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Tanman, M. Baha. “Ayas Ağa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/201-202. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Tezcan, Nuran. “Seyahatname”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/16. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Unan, Fahri. “Sahn-ı Semân”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/532. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Urak, Gediz. *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.
- Varol, Gözde Birsell. *XIX. ve XX. Yüzyıla İntikal Eden Amasya Medreseleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler*. 1 Cilt. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2. Basım, 1983.
- Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/480. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.